

УДК 821.161.(092)

ДЬЯКОВА

Олена

Харківський національний
педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

djakova.elena.hnpu@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0001-7767-0756>

(м. Харків)

ТОПЧІЙ

Даніїл

Харківський національний
педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

mega.topchiy24@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-7946-9084>

(м. Харків)

СТЕШЕНКО

Наталія,

Донбаська державна машинобудівна
академія

steshenconatalia@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0003-0143-2916>

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ БОГДАНА ГНАТОВИЧА ХОТКЕВИЧА

Метою даної публікації є висвітлення життєвого шляху одного із синів Гната Хоткевича – Богдана. Методи. Стаття ґрунтується на сучасному націоналістичному інструментарії, зокрема на історичних і соціологічних методах дослідження. Серед історичних методів використаний принцип системності, соціологічних – біхевіористичний і крос-культурний методи. Наукова новизна. Уперше предметом спеціального дослідження стала більш-менш повна біографія Б.Г. Хоткевича. На підставі аналізу його карної справи, спогадів сестри та окремих публікацій описаний його життєвий шлях. Висновки. Богдан Гнатович Хоткевич прожив коротке, але досить складне та бурхливе життя. На його світогляд сильно вплинув арешт батька, що змусило Богдана Гнатовича взятися до зброї для боротьби із радянською владою. Він не хотів жити у СРСР, про що яскраво свідчить версія його загибелі.

Ключові слова: Богдан Хоткевич, радянсько-німецька війна, окупація, вермахт, репресії, українські націоналісти.

THE LIFE PATH OF BOGDAN GNATOVICH HOTKEVICH

The purpose of this publication is to highlight the life path of one of Gnat Khotkevich's sons, Bogdan. Methods. The article is based on modern national tools, in particular on historical and sociological research methods. Among the historical methods, the principle of consistency is used, while sociological methods include behavioral and cross – cultural methods. Scientific novelty. For the first time the subject of a special study was a more or less complete biography of Bogdan Khotkevich. Based on the analysis of his criminal case, his sister's memoirs and individual publications, his life path is described. Conclusions. Bogdan Khotkevich lived a short, but rather difficult and turbulent life. His worldview was strongly influenced by the arrest of his father, which forced Bogdan Khotkevich to take up arms to fight the Soviet government. He did not want to live in the USSR, as the version of his death clearly shows.

Key words: Bohdan Khotkevich, Soviet-German war, occupation, Wehrmacht, repression, Ukrainian nationalists.

У сучасній українській історіографії популярним напрямом є біографістика. Адже історія складається із життів мільйонів людей. Ці долі бувають різними: яскравими або непомітними, героїчними або малодушними. Утім хто є героєм, а хто – ренегатом, вирішують інші люди. Й іноді буває таке, що той, кого сучасники вважали відступником, в очах нащадків може стати справжнім героєм.

Метою даної роботи є висвітлення життєвого шляху Богдана Гнатовича Хоткевича.

Для написання роботи була використана слідча справа Б. Г. Хоткевича [2, 3], де в основному простежується його життя у роки Другої світової війни. Деяка біографічна інформація про досліджувану постать міститься у спогадах його сестри Г. Г. Хоткевич [6, 7] та у публікації дослідника А. А. Балабольшенка [1]. Також на сайті Фонду національно-культурних ініціатив імені Гната Хоткевича у 2013 році була представлена публіцистична стаття П. Клененка «Нескорена доля» [5], в якій висвітлена версія загибелі репрезентанта статті.

Богдан Гнатович Хоткевич належить до поважної української родини. Його батько Гнат Мартинович – всесвітньовідомий український мистецтвознавець, письменник, бандурист.

Народився Богдан Гнатович у грудні 1925 року у селі Деркачі що на Харківщині. Його дитинство пройшло неподалік, у селищі Високому, де розташовувалась родинна садиба. Він у сім'ї був не єдиною дитиною, а виховувався разом із зведеним братом по материнській лінії Володимиром (1917 року народження) та сестрою Галиною (1929 року народження) [3, арк. 7-8; 7, с. 43]. За спогадами Галини Хоткевич: «Богдан ріс дуже добрим, розумним хлопчиком» [6, с. 39], «ззовні хлопець був схожий на матір, а вдачею пішов у батька, але в такого, яким його бачив в дитинстві – сумним, розгубленим та замкнутим» [7, с. 54]. Як зазначає Галина Гнатівна, дитинство Богдана припала на гірші роки у родині Хоткевичів: злидні, голод, каліцтво, арешт батька [7, с. 54]. Все це згодом вплинуло на характер хлопця. Він «ріс розумним, вдумливим, сильним хлопцем, але водночас замкнутим» [7, с. 54]. На закінчення школи у 1941 році Богдан вже мав сформований світогляд, був нестерпним до кривд щодо себе й не сприймав оточуючої дійсності, бо вбачав у ній коріння зла [7, с. 55].

Стосовно освіти Богдана Хоткевича відомо, що він закінчив 8 класів школи [3, арк. 7зв.], а сестра додає, що у селищі Високому [6], хоча й пише про закінчення семирічки. За спогадами Галини Гнатівни відомо, що, коли сім'я переїхала у 1941 р. до Харкова, йому прийшлося змінювати школу, адже «ніде

його [Богдана – *Д.Т.*] не приймали, бо він відмовлявся записуватись у комсомол» [6, с. 51]. Сестра також зазначає, що після звільнення Богдан навчався у літературному інституті [7, с. 55].

З початком наступу німецьких військ на Радянський Союз Богдан перебував у друзів у с. Нова Олександрівка (зараз Згурівський район Київської області), а його мати Платоніда Володимирівна разом з Галиною – у Києві, де сестра складала вступні іспити до консерваторії. Після перших бомбардувань Києва мати і сестра перебралися до Богдана у Нову Олександрівку. Перша зустріч у села сталася у місцевому відділку міліції, куди Богдан потрапив через те, що грався вночі на вулиці саморобною «гарматкою» [6, с. 50-51]. На прохання матері його відпустили.

Восени 1941 року (незадовго до окупації) сім'я повернулася додому. Але жити у Високому було небезпечно, тому вони переїхали до Харкова. Мешкали усі разом в одному із будинків на вулиці Катеринославській (нині це Полтавський шлях) у квартирі знайомих, що евакуювалися з міста [6, с. 51]. Пізніше перебралися до будинку 12 на вулиці Чернишевській (зараз не існує) [3, арк. 58].

25 жовтня гітлерівці окупували Харків. Платоніда Володимирівна пішла працювати. За одними даними – її, за рекомендацією заступника бургомістра М. Сліпченка, було прийнято друкаркою до міської управи міста, одночасно жінка зайнялася організацією бібліотеки, яку згодом очолила [3, арк. 9]. За іншими даними, у січні 1942 року тоді ще заступник бургомістра О. Семененко влаштував Платоніду Володимирівну бібліотекарком до міської управи [7, с. 46]. Ще існує інформація: щоб прогодувати родину у період гітлерівської окупації, Платоніда Володимирівна влаштувалася спочатку на роботу кухаря при колишньому ВІБІС'і (до війни біологічна дослідна станція), що функціонувало при Міській управі [7, с. 105]. Галина Гнатівна пише про те, що тут у ВІБІС'і розташували концтабір для цивільних в'язнів і її мати готувала для них їжу [6, с. 52]. Наступним місцем роботи стала посада секретаря у відділ суспільного господарства Міської управи у період з кінця 1941-го до осені 1942 року, після

якого перейшла працювати кухаркою до створеного німцями державного маєтку у селищі Пересічне [3, арк. 23, 58]. Під час другої окупації, Платоніда Володимирівна ніде не працювала [3, арк. 59].

Богдан Хоткевич у цей час ніде не працював [3, арк. 10]. Наприкінці листопада 1941 року він долучився до товариства «Просвіта», що відновило свою роботу з приходом німців. Харківська «Просвіта» була провідною організацією українських націоналістів, як місцевих (якими керував Володимир Андрійович Доленко), так і прибулих із гітлерівцями представників ОУН(м). Члени «Просвіти» проводили активну пропагандистську роботу націоналістичного характеру [3, арк. 23].

Через те, що Б. Хоткевич тоді ще був молодим (йому у грудні виповнилось тільки 16 років), то чинним членом «Просвіти» він не міг бути. Мати посприяла знайомству сина з українським націоналістом Юрієм Гавриловичем Блохіним. Під час гітлерівської окупації він працював у відділі пропаганди Міської управи [3, арк. 23]. Ю. Блохін вважав, що «українська молодь повинна об'єднатися і виховуватися в націоналістичному дусі – викладати історію українського народу, її боротьбу за незалежність та інше» [3, арк. 24].

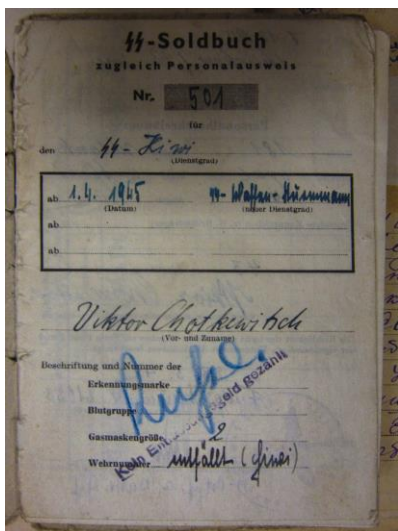
Тому, Ю. Блохін запропонував Б. Хоткевичу прийти через декілька днів до «Просвіти» на перше засідання юнацької (шкільної) секції. На цьому засіданні були присутні приблизно 16 підлітків, де Б. Хоткевича було обрано секретарем секції (її головою стала Оксана Рябченко) [3, арк. 25]. Молодіжна секція була чисельної – її кількість сягала 35 осіб [3, арк. 30зв.]. Проте вона проіснувала недовго – близько одного місяця, а потім розпалася, через те, що юнаки не дуже охоче відвідували її заходи [3, арк. 26-27]. Причиною припинення діяльності юнацької секції скоріш за все було те, що старшим ніколи було займатися молоддю. Ю. Блохін вибув обтяжений іншою роботою: крім роботи в міській управі, він писав чимало статей до газети «Нова Україна». У тих жорстких умовах репресій з боку окупантів й вируючого у місті голодомору молоді було просто не до відвідувань «Просвіти».

Згодом, за рекомендацією В.А. Доленка, Богдан Гнатович влаштувався на

посаду інспектора Харківської земельної управи. Але пропрацював приблизно 2 тижні [3, арк. 56].

Під час другої окупації Харкова, 17 квітня 1943 року, юнаку вручили повістку про явку на біржу праці з запасом харчів на три дні. Це означало, що його відправляють на каторжні роботи до Німеччини. Богдан Гнатович хотів побувати у Європі, але не таким чином. Тому він вирішив піти на службу до німецької армії [3, арк. 34, 57].

Цього ж місяця Б.Г. Хоткевич добровільно вступив на службу до німецької армії. Вступу Богдана Гнатовича до вермахту посприяли безпосередньо його

товариші Грибенко та Заболотний [3, арк. 35, 37, 41]. Через два тижні служби офіцер цієї частини Райндул Оскар взяв юнака до себе в денщики. У цьому чині Богдан Гнатович прослужив один рік. Проте, за його словами, воїнської присяги не приймав, хоча пропозиції це зробити були. Тут його було спочатку зараховано робітником німецької військової частини, так званої,

«Штаудингер», що дислокувалася у Харкові на вулиці Технологічній (зараз – Багалія) [3, арк. 35, 37, 41].

Скоріш за все це була одна із частин 1-го артилерійського полку СС (SS-Artillerie-Regiment 1), якою командував штандартенфюрер СС Вальтер Штаудингер [4]. Як відомо, взимку 1943 року дивізія «Лейбштандарт СС Адольф Гитлер» воювала на харківській землі і деякий час її підрозділи дислокувались у місті.

11 червня 1943 р. частина «Штаудингер» перебазувалась до м. Бенешов (Чехословаччина), де перебувала з 19 червня до жовтня 1943 року [3, арк. 31]. Тут Б.Г. Хоткевич шість тижнів проходив стройовий вишкіл, після чого знову виконував обов'язки денщика [3, арк. 38].

23 жовтня 1943 р. у складі своєї військової частини Б. Хоткевич виїхав до Північної Італії, зупинившись в м. Мерано, де знаходився до грудня 1943 року.

Потім частина була передислокована до прикордонного з Німеччиною міста Штерцінг (нині – комуна Віпітено в Італії), тоді як основний склад цієї військової частини був відправлений у Бельгію [3, арк. 38].

У січні 1944 року Б. Хоткевич прибув до м. Зоільфіте (Бельгія). У квітні цього ж року його було зараховано рядовим солдатом до першого артилерійського корпусу «СС» у розрахунок важкої артилерії №501 [3, арк. 38].

2 травня 1944 року з цією частиною Богдан Гнатович виїхав до Німеччини у м. Треббін (розташоване за 60 км від Берліна). Від цієї частини 10 червня Б. Хоткевича було відряджено до м. Краків (Польща) для проходження водійських курсів, звідки, у складі шоферської школи, він переїхав до м. Містельбах (Австрія), де перебував до середини серпня 1944 року. Після цього повернувся до своєї військової частини, яка на той час знову розташовувалася у м. Бенешов. Потім Богдана разом із трьома побратимами відрядили до Берліну для охорони збройного складу і відправлення спорядження до частини [3, арк. 38-39].

У жовтні 1944 року його повернули назад до частини, яка у цей час перебувала в районі м. Мінден (провінція Вестфаль у Західній Німеччині). Тут він отримав вантажну автомашину [3, арк. 39].

У перших числах листопада 1944 року частина передислокувалася до м. Кельн і знаходилася там до грудня, а потім виїхали в район лінії фронту проти американської 9-ї армії поблизу міста. Тут Б. Хоткевич відмовився працювати шофером, мотивуючи це слабкістю зору і тому, 20 грудня його перевели на посаду зв'язківця в цій же самій частині [3, арк. 39].

У березні 1945 року Богдан Гнатович протягом одного тижня воював проти військ Червоної армії у районі озера Балатон (Угорщина). У ході цих боїв, у результаті прориву радянських підрозділів, німці відступили аж до Відня, зупинившись в горах, приблизно в 50 км від столиці Австрії. Однак більше Б.Г. Хоткевич участі в боях не брав. 11 травня 1945 року у районі м. Браунау (Верхня Австрія) артилерійська частина, де він служив, здалася в полон американцям [3, арк. 40]. З цієї дати починається 11-річний період

перебування Богдана Гнатовича у таборах.

Коли Б. Хоткевич у складі своєї частини потрапив у полон до американців, то його розмістили тимчасово у м. Альтхайм (Австрія), де він перебував до 2 липня 1945 року [3, арк. 41].

Потім його було переведено до австрійських концтаборів спочатку «Ебензее» неподалік від Зальцбурга, 1 жовтня – у м. Штхер, а через 2 місяці – до Ельбназейму, згодом – до Вейкшаїду [3, арк. 42-43].

Ще до Ельбназейму приїздила радянська делегація з пропозицією полоненим повернутися на Батьківщину. Богдан Гнатович відмовився, але 27 квітня 1946 року з Вейкшаїду без попередження на радянську сторону було передано 664 чол., серед яких був і Б. Хоткевич [3, арк. 43-45].

Через кілька днів 10 травня Богдана Гнатовича було заарештовано контррозвідкою «СМЕРШ» та притягнуто до кримінальної відповідальності за зраду Батьківщині. 5 серпня його привезли до Києва для подальшого ведення слідства. У ході слідства Богдан Гнатович визнав себе винним [3, арк. 112]. 23 вересня 1946 року Військовим Трибуналом військ МВС Київської області за ст.ст. 54-1 п. «а» і 54-11 КК УРСР його було засуджено до позбавлення волі на 10 років з поразкою в правах на 5 років [2, арк. 50; 3, арк. 78].

Спочатку його утримували у внутрішній тюрмі МДБ УРСР м. Києва, а з 2 жовтня 1946 року перевели у тюрму №1 МВС по Київській області [2, арк. 50,

78]. Проте основний термін покарання Б. Хоткевич відбував у Південно-Східному В'ятському виправно-трудоному таборі, що розташовувався у Верхньокамському районі Кіровської області [5].

Про подальше життя Богдана Гнатовича небагато чого відомо. Сам він мало що розповідав про своє життя у таборах. За деякими даними, що зберігаються у Контрольно-наглядовій справі, у В'ятському виправно-трудоному таборі Б. Хоткевич ставився до в'язнів з повагою та був більш-менш у добрих відносинах. Йому вдавалося не раз піднімати засуджених на різноманітні акції протесту, зокрема голодування [5].

10 травня 1956 року Б. Хоткевич вийшов на волю. Але воля, за словами Галини Гнатівни, була до нього неласкавою [6, с. 55]. Він приїхав до Харкова і оселився у свого брата Володимира, який працював в університеті. Сюди із ув'язнення приїхала і мати. Через місяць Богдан надіслав листа до сестри Галини, де розповів про себе та матір: «І я, і мамуся були дуже, дуже далеко... Мама повернулася до Харкова в минулому році, а я лише місяць тому (1956 р.), бо був ще далі... Мені, власне, весела вдача допомогла все перебути...» [цит. по: 6, с. 63]. Разом із листом Богдан прислав своєю світлину – «майже лисий, очі заглиблені, як у всіх "зеків"» [6, с. 63].

Згодом Платоніда Володимирівна із Богданом переїхали до Львова.

Зі слів Галини, Богдан віддалився від сім'ї, мало спілкувався з родичами, а згодом взагалі загубився. Відомо, що він написав сценарій за повістю батька «Камінна душа», але ставити його ніхто не наважувався [6, с. 55].

Саму повість Г.М. Хоткевича планували надрукувати у Держлітвидаві України. Під час підготовки книги Богдан Гнатович познайомився із Оленою Олешкевич, яка згодом, у 1958 році, стала його дружиною. А наступного року у подружжя народився син Андрій [7, с. 56].

Олена пізніше розповідала, що Богдана щось турбувало. Він віддалявся від неї, не обтяжував себе сімейними справами. Згодом вона зрозуміла, що він хотів відвернути від сім'ї небезпеку, пов'язану із ним. Після довгих роздумів Олена відпустила чоловіка. Їх розставання було «теплим і доброзичливим» [7, с. 56].

Але більше їм зустрітися не судилося. Упорядник книги «Там, де не колеться трава» Віра Манько зазначає, що він пропав без вісті у 1961 році [7, с. 5]. Згідно з однією версією, завершився життєвий шлях Богдана Хоткевича несподівано та трагічно. Він намагався переплести Чорне море, щоб перетнути кордон із Туреччиною. Та був вбитий радянськими прикордонниками, як той, що незаконно перетинає границю [5]. Дата його смерті поки що не оприлюднена...

Отже, Богдан Гнатович Хоткевич прожив досить складне та неспокійне життя. Багато обставин у юнацькому віці і, перш за все, арешт батька, кардинально вплинули на його характер та змусили взяти зброю для боротьби із радянською владою. Він не хотів жити у цій країні, про що яскраво свідчить версія його загибелі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Балабольшенко А. Гнат Хоткевич. Бібліографічні нариси. Київ: «Літопис», 1996. 239 с.
2. Галузевий державний архів СБУ (далі – ГДА СБУ). Спр. 31848. Контрольно наглядова справа №14667. За звинуваченням Хоткевич Богдана Ігнатовича.
3. ГДА СБУ. Спр. 38335. Слідча справа по звинуваченню Б. Г. Хоткевича.
4. Залесский К. Командиры Лейбштандарта. URL: https://royallib.com/read/zalesskiy_konstantin/komandiri_leybshtandarta.html#0
5. Клененко П. Нескорена доля. URL: <http://khotkevych.info/fond/2013/04/24/neskorena-dolya/> (дата звернення: 13.09.2020).
6. Хоткевич Г. Слідом за пам'яттю: спогади в листах. Київ: УКСП «Кобза», 1993. 66 с.
7. Хоткевич Г. Там, де не колеться трава: Гнат Хоткевич та його родина. Львів: Априорі, 2017. 224 с.

References

1. Balabol`chenko A. (1996)/ Gnat Khotkevich. Bibliografichni narisy [Gnat Khotkevich. Bibliographic essays]. Kiyv. 239 s. [in Ukrainian].
2. Branch State Archive of the SBU (hereinafter – GDA SBU). F. 31848. Control and supervisory Case No. 14667.on charges of Bogdan Ignatovich Khotkevich [in Russian]
3. GDA SBU. F. 38335. Investigative case on charges of B. G. Khotkevich [in

Russian]

4. Zalesskiy K. (2007) Komandiry Leybshyandarta [The Commanders Of The Leibstandarte].

https://royallib.com/read/zalesskiy_konstantin/komandiri_leybshtandarta.html#0 [in Ukrainian].

5. Klenenko P. (2013) Neskorens dolya [Unconquered fate]. <http://khotkevych.info/fond/2013/04/24/neskorena-dolya/>. [in Ukrainian].

6. Khotkevich G. (1993). Slidom za pam`yattyu: spogady c lystaj [Following memory: memories in letters]. Kiyv. 66 s. [in Ukrainian].

7. Khotkevich G. (2017). Tam, de ne kolet`sya trava: Gnat Khotkevich ta yogo rodyna [Where the grass doesn't prick: Ignat Khotkevich and his family]. Lviv. 224 s. [in Ukrainian].

Рецензент:

Кучер В.І., д.і.н., професор

Уткін О. І., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 19.10.2020 р.